

VAN TRANEN NAAR GEBALDE VUISTEN

Over de politisering van privé-verdriet: de zaak-Dutroux

Stefaan Walgrave en Patrick Stouthuysen

De maatschappelijke en politieke gebeurtenissen sinds het losbarsten van de zaak-Dutroux zijn om verschillende redenen *gefundenes Fressen* voor sociologen en politicologen. Zo was de massaliteit van het protest, met als hoogtepunt de Witte Mars, uniek in de Belgische geschiedenis; de witte beweging (haar samenstelling, werkwijze) laat zich maar node met de traditionele sociologische kaders duiden (Walgrave & Rihoux, 1998); de Witte Mars zelf, haar enorme mobilisatie zonder grote organisaties maar met de steun van de media, lijkt brandhout te maken van de sociologische 'wetten' inzake mobilisatie (Walgrave & Manssens, 1998). De vraag die ons in deze bijdrage en in het kader van dit themanummer bezighoudt, is hoe het politiek zo ver is kunnen komen. Hoe komt het dat de zaak-Dutroux van een in wezen privé-probleem - enkele gezinnen worden het slachtoffer van een pervers en doortrapt crimineel - is geëvolueerd naar een politiek dossier van eerste orde? Elke dag zijn mensen slachtoffer van geweld en van criminaliteit, elke dag opnieuw komen mensen in de meest gruwelijke omstandigheden aan hun einde zonder dat dat leidt tot grootse manifestaties of politieke commotie. Hoe is het mogelijk dat de zaak-Dutroux voorwerp is geworden van politiek debat en politieke strijd? Dat die overgang van intiem ongeluk naar politieke materie niet evident is, blijkt uit het wedervaren van de zaak-West in Groot-Brittannië, waar politie en gerecht nochtans ook fameus blunderden, of uit het feit dat de politieke omslag niet gemaakt is in verband met de Hongaarse dominee Pandy in eigen land. De vraag is ook of de politisering van Dutroux' wreedheden ons iets meer leert over de grenzen tussen privé en publiek, tussen het persoonlijke en het politieke, en of die grenzen verschuiven. Wij denken van wel en zullen dat in dit exploratieve artikel pogen aan te tonen.

In een eerste hoofdstuk verkennen we de literatuur omtrent politisering: hoe wordt iets politieke materie? In het tweede hoofdstuk gaan we de empirische toer op. Op basis van verschillende soorten gegevens gaan we na hoe, door wie en wanneer de zaak-Dutroux een politieke wending kreeg. Daarna brengen we verklarende elementen aan: hoe komt het dat zulk dossier nu politiseerbaar is en vroeger niet? Tot slot van dit artikel buigen we ons over de vraag welke de mogelijke politieke gevolgen zijn van die verschuivende grenzen tussen privé en publiek.

1. POLITISERING: DE VELE DREMPELS TUSSEN INDIVIDUEEL PROBLEEM EN POLITIEK BESLUIT

Onderwerpen zijn niet uit de aard van de zaak privaat of publiek, politiek of niet-politiek. Of een onderwerp al dan niet op de publieke of politieke agenda komt, is veeleer een kwestie van culturele selectie en interpretatie, van sociale constructie en politieke strijd. De vraag waarom sommige zaken wel, en andere niet, de aandacht van de publieke opinie, drukingsgroepen, partijen en politieke gezagsdragers wegdragen, wordt in de politicologische literatuur behandeld onder de noemer politisering. Een onderwerp is gepolitiseerd, wanneer het onder de aandacht van de gezagsdragers is gebracht en wanneer van hen een gezaghebbende beslissing omtrent het onderwerp wordt verwacht (Stouthuysen, 1992). Een situatie die de aandacht van de gezagsdragers heeft weten te trekken, heeft meestal al een hele geschiedenis achter de rug. Analytisch kunnen verschillende fasen in een politiseringsproces worden onderscheiden die in vier werkwoorden kunnen worden samengevat: problematiseren, collectiviseren, politiseren en toegang verwerven.

In eerste instantie moet een situatie als problematisch worden ervaren. Een politiek probleem kan worden omschreven als een discrepantie tussen een maatstaf (waarden, beginselen, normen, doelstellingen) en een perceptie van een bestaande of een verwachte situatie (Hoogerwerf, 1987). Uit deze omschrijving volgt onmiddellijk dat wat mensen als een probleem ervaren, vooral te maken heeft met de maatstaven die ze hanteren. Afhankelijk van de gehanteerde maatstaven en van de voorstellingen die van een situatie worden gemaakt, zullen bepaalde condities al dan niet als problematisch worden ervaren.

Ten tweede moet een politiek probleem als een collectief probleem worden ervaren. Een situatie die slechts enkelingen treft of waarin zich mensen bevinden die niet de mogelijkheden hebben om in hun omgeving gelijkaardige problemen bij anderen waar te nemen, ook als die er wel degelijk zijn, heeft niet de potentie uit te groeien tot een politiek probleem. Groepen moeten een bepaald probleem als gemeenschappelijk ervaren, als iets dat hen allen treft of aanbelangt, vooraleer de volgende stap kan gezet worden.

Collectieve probleemervaringen kunnen, ten derde, politiseringsprocessen op gang brengen. Dat is echter niet steeds zo. Een problematische situatie kan bijvoorbeeld niet voor verbetering vatbaar worden geacht. Mensen kunnen berusten in situaties, bijvoorbeeld door hun maatstaven te veranderen. Daarenboven hoeven oplossingen uiteraard niet noodzakelijk in de sfeer van de politiek te worden gezocht. Het al dan niet politiseren van problemen wordt in belangrijke mate bepaald door de politiek-culturele context, door de bestaande visies op de inhoud en de vorm van politieke processen. Vaak gaat de strijd tussen belangengroepen in feite juist om die betekenissen (Hall, 1983). Individuen, bewegingen of organisaties trachten hun definitie van de werkelijkheid door te drukken, ten nadele van anderen. Deze uiteenlopende aanspraken op wat de maatschappelijke realiteit is, of zou moeten zijn, omvatten ook stellingnames omtrent wat volgens de betrokkenen door de samenleving als problematisch moet worden beschouwd, en wie of wat de verantwoordelijkheid voor het veroorzaken en oplossen van deze problemen draagt (Schneider, 1985).

De uitkomst van deze strijd, en de betekenis die uiteindelijk aan een probleem wordt gegeven, vormt een afgeleide van de mate waarin groepen en hun aanspraken als legitiem worden beschouwd, van hun overtuigingskracht, machtsmiddelen en strategisch vermogen. De groep die erin slaagt haar definitie van de realiteit door te drukken, bepaalt welke problemen de aandacht krijgen, in welke maatschappelijke sfeer de oplossing van deze problemen zal worden gezocht en welke instantie er de verantwoordelijkheid voor zal dragen. Het is uiteindelijk op basis van dergelijke processen dat wordt beslist welke maatschappelijke problemen al dan niet een politieke oplossing behoeven.

Politiseringsprocessen worden vaak weergegeven met behulp van de metafoor van de drempel. Wie toegang wenst te verkrijgen tot één of andere lijst met op te lossen problemen dient eerst over een bepaalde drempel te geraken, dient een aantal obstakels te overwinnen. De overgang van de ene naar de andere lijst verloopt nooit vanzelf, maar impliceert dat opeenvolgende drempels met succes worden overschreden. Het beeld van de agenda dat ook veel wordt gebruikt, legt één van de meest cruciale aspecten van het politiseringsproces bloot. De vergelijking met een agenda suggereert immers dat het erom gaat een plaats te verwerven binnen een noodzakelijkerwijs beperkte tijd en ruimte. Dat is de essentiële context waarbinnen politiseringsprocessen dienen gesitueerd te worden: het gaat steeds om een strijd tussen verschillende problemen, eisen en strijdpunten, met als inzet de beperkte middelen, tijd, aandacht, interesse, energie en mankracht van de leden van de politieke gemeenschap. Het politiseringsproces bestaat dan ook voor een belangrijk deel uit selecteren, ziften, samenvoegen en bundelen.

Sociale organisaties en politieke partijen zijn uitstekend geplaatst om hun eisen die finale politieke 'toegangs'-fase met goed gevolg te laten doorlopen. Ze doen immers niet alleen aan wat men gemeenzaam *interest articulation* noemt, het politiek

vertolken van maatschappelijke eisen en iets wat ook one issue-groepen of zelfs individuen kunnen, maar ook aan interest aggregation. Ze filteren zelf al op voorhand een aantal eisen, rangschikken ze volgens prioriteit en hiërarchiseren hun eisenpakket. Voordeel voor de beleidsmakers is dat er door die organisaties al heel wat orde in het onoverzichtelijke en bonte allegaartje van eisen, verlangens en belangen is aangebracht dat uit de maatschappij op hen af komt. Ze worden minder met de ruwe, ongefilterde maatschappelijke materie geconfronteerd omdat de middenveldorganisaties en politieke partijen al aan heel wat complexiteitsreductie gedaan hebben. Doordat sociale organisaties en politieke partijen de door hen aangebrachte problemen strategisch voorkauwen en bewerken, maken ze ook meteen meer kans hun slag thuis te halen, een politieke beslissing af te dwingen die bovendien gunstig uitvalt.

We recapituleren even. Vooraleer een bepaalde situatie of gebeurtenis voorwerp kan zijn van een politieke beslissing moet ze eerst geproblematiseerd worden, daarna gecollectiviseerd, dan gepolitiseerd en ten slotte het politiek systeem binnendringen. In elk van die fasen vallen er problemen weg, worden te licht bevonden of afgetekst. Opdat een thema met succes het onderwerp van een politiseringsproces zou vormen, dient het vooreerst als een legitiem onderwerp van politiek te worden beschouwd; dient het vervolgens een zwaarder politiek gewicht te verkrijgen dan concurrerende thema's; dient ten slotte toegang, informeel of formeel, te worden gevonden tot feitelijke of potentiële gezagsdragers die het thema willen overnemen. Op te merken valt ten slotte dat dat optillen van een individueel probleem tot een collectief probleem, daarna tot een eis en tenslotte tot een strijdpunt in vrijwel exclusieve mate het werk is van politieke actoren als verenigingen, sociale organisaties, bewegingen of politieke partijen. De vraag is hoe de zaak-Dutroux elk van die horden kon nemen. Dat is stof voor de volgende paragraaf.

2. "COMMENT UN FAIT DIVERS EST DEvenu UN FAIT DE SOCIÉTÉ" (GINO RUSSO): DE POLITISERING VAN DE ZAAK-DUTROUX

De individuele probleemervaring die aan de basis lag van de storm die door België raasde, was in de eerste plaats het verdwijnen van Julie Lejeune en Melissa Russo op 24 juni 1995 in Grâce-Hollogne en van An Marchal en Eefje Lambrecks op 23 augustus 1995 in Oostende. Het hoeft geen betoog dat dat drama voor de betrokken ouders en familie een 'probleem' vormde, maar daarmee was het nog geen publiek of collectief probleem, laat staan een politieke kwestie. Zoals gezegd, zijn het meestal collectieve actoren zoals verenigingen, drukkingsgroepen, partijen of bewegingen die erin slagen om hun definitie van de situatie door te drukken en iets als een politieke eis te laten boekstaven of niet. Het zijn hun legitimiteit, overtuigingskracht, machtsmiddelen, strategisch vermogen en hun toegang tot de politieke beleidsmakers en de agenda, die de uitkomst van dat proces bepalen. Individuen kunnen in persoonlijke naam nauwelijks op dat politiseringsproces wegen, tenzij ze

een collectieve actor als vehikel voor hun eis kunnen mobiliseren. Individuen mankeert het aan vrijwel alle attributen die een geslaagde 'inbraak' in de politieke agenda mogelijk maken. Het lijkt erop dat het de media zijn die in de zaak-Dutroux die collectivisering en politiseringsrol hebben overgenomen en als collectieve actor optraden. De media namen het politieke discours van de ouders over, boden hun een forum om de verdwijning van hun kinderen publiek te maken en als een politiek probleem te definiëren. We werken deze stelling verder uit en onderbouwen ze met enkele empirische argumenten. Het gaat om een inhoudsanalyse van vijf Vlaamse kranten van begin augustus tot eind oktober 1996 en om een diepte-interview met Gino en Carine Russo, de ouders van Melissa en de drijvende krachten achter de Witte Mars en de witte comités (1).

2.1. De verdwijningen: de ouders collectiviseren en politiseren onmiddellijk

Onmiddellijk na de verdwijningen poogden de ouders de verdwijning van hun kinderen al op het publieke forum te brengen en te houden. De media waren daarbij bondgenoot nummer een. Bewust creëerde bijvoorbeeld het echtpaar Russo 'des événements médiatiques' om de verdwijning van hun kinderen 'levend te houden' (2). Op geregelde tijdstippen werd een persconferentie belegd, maar ook op andere manieren werd naar media-aandacht gehengeld. Toen AC Milan in augustus 1995 op Standard Luik kwam voetballen, trok Gino Russo, Italiaan van herkomst, erop af om sterspeler Roberto Baggio voor een foto en een gezamenlijke persbijkomst te strikken. Ook Paul Marchal speelde bewust op de media in, om de zaak van zijn dochter onder de publieke aandacht te houden (Marchal, 1997) - een deel van het conflict tussen Paul Marchal en Jean Lambrecks is trouwens terug te voeren tot een meningsverschil of dit wel de juiste strategie was. Toen de media-aandacht naar het einde van 1995 toe toch geleidelijk wegebde, werd in januari 1996 rond de families Russo en Lejeune een steuncomité opgericht. In dat steuncomité zaten geen gewone burgers, maar allerlei bekende personaliteiten of publieke figuren: journalisten, politici, voetbaltrainers en -spelers. De bedoeling van dat comité was het verdwijningsdrama onder de publieke aandacht te houden en de ouders een podium te geven. De ouders waren ervan overtuigd dat alleen de massa, als publieke actor, soelaas kon bieden, Gino Russo: "*On comprend alors qu'il faut installer un rapport de forces. Et comment l'obtenir? C'est le 'b.a.-ba' (3) du syndicaliste: c'est la masse. Il n'y avait que ça, comme outil, pour nous. Tous seuls on n'est rien: la masse via les médias, via la sensibilisation de tout un chacun.*"

De families Russo, Lejeune en Marchal wilden de verdwijningen niet alleen onder de aandacht van het publiek houden, ze gaven ook al snel een politiek-structurele interpretatie aan de verdwijning van hun kinderen, zonder dat daar een uitgekende strategie achter school. Al na enkele weken vonden ze dat de politie niet tot het uiterste ging, dat ze bij het gerecht geen gehoor vonden maar op onverschilligheid, arrogantie en eigenwaan stootten. Ze mochten de dossiers niet inkijken, hun eigen

onderzoekshypothesen werden niet serieus genomen (bv. over pedofilienetwerken), hun eigen 'onderzoeksdaden' werden als hinderlijk en storend opzij geschoven (bv. inhuren van een privé-detective), hun hoop de kinderen levend terug te vinden, werd als onrealistisch afgedaan en hen werd gezegd zich te verzoenen met het onvermijdelijke. Door dat aan te klagen definieerden ze hun leed als een collectief probleem: niet alleen zij maar heel het land had af te rekenen met incompetente en arrogante politiediensten en gerecht. Die collectivisering hield onmiddellijk ook een politisering in. De ouders bekritiseerden het gerecht en stelden de politiek voor die disfuncties aansprakelijk, gezien de organisatie van gerecht en politie een politieke materie is waarvan alleen op politiek niveau een oplossing kon verwacht worden. Dat hun eerste reflex politiek was, blijkt ook uit het feit dat de families Russo en Lejeune amper twee maanden na de verdwijningen van Julie en Melissa, in augustus 1995, alle Belgische parlementairen aanschreven "... *avec des revendications assez précises: on explique tout ce qui ne va pas. Et on explique bien que ce n'est pas sous le coup de l'émotion, de la douleur. C'est des constatations qu'on fait et on pose des questions, déjà.*" Toentertijd was het doel van de families echter zeker nog niet op de eerste plaats politiek. Het ging nog eerder om een 'cri du coeur' dan om een echte politieke analyse. Het was er hen in de eerste plaats om te doen het gerecht via de publieke opinie onder druk te zetten om het maximum te doen om hun kinderen terug te vinden. Later, na het vermoord terugvinden van de meisjes, werden hun objectieven wel politiek.

De ouders haalden niet alleen het gerecht over de hekel om de zaak op die manier te collectiviseren en te politiseren. Ze benadrukten ook dat hun ongeluk géén individueel probleem was, maar een maatschappelijke kwestie, iets wat iedereen zou kunnen overkomen. Gino Russo zei: "*Ce qu'il fallait faire comprendre aux gens, c'est que ce n'était pas la famille Russo et la famille Lejeune: c'était le hasard qui avait choisi ces familles-là et ça pouvait tomber sur n'importe qui. Parce que ce qui se passe dans les disparitions, c'est systématique, c'est qu'on essaye toujours d'enfermer dans un cadre familial, la Justice fonctionne comme ça: fugue, cadre familial et alors personne n'est concerné.*" De strategie van de ouders bestond erin om juist het omgekeerde beeld ingang te doen vinden: de verdwijningen van kinderen als een algemeen probleem en Julie en Melissa zelfs als 'de kinderen van iedereen' voor te stellen. Gino Russo: "*On a créé des événements pour faire rentrer Julie en Mélissa dans tous les foyers de Belgique. Parce que, finalement, Julie en Mélissa c'était les enfants de tout le monde. Il y en a beaucoup qui ont la photo de leurs enfants, et à côté les photos de Julie en Mélissa.*"

Op twee manieren werd de zaak dus gecollectiveerd en gepolitiseerd door de ouders: vooreerst door te stellen dat het gerecht faalde en dat de politiek daarvoor verantwoordelijk was; daarnaast door in de verf te zetten dat kinderverdwijningen regelmatig voorkomen en dat dus iedereen met kinderen daar potentieel het slachtoffer van zou kunnen zijn.

Merkwaardig is dat de media de ouders in deze periode wel geregeld aan het woord lieten, maar hun politiek-structurele diagnose, de collectivisering en politisering van de verdwijningen, niet echt overnam. De pers berichtte mild over de initiatieven van de ouders maar nam geen standpunt in, ze deelde hun mening niet. De zaak van de verdwenen meisjes was geen politiek dossier, maar een 'fait divers', een menselijk drama dat eerder thuishoorde in de 'gebroken armen en benen'-rubriek dan in het politieke nieuws. Die weerbarstigheid van de pers om de definitie van de situatie van de ouders over te nemen, bleekt ondermeer uit haar woordgebruik. Carine Russo: *"Parce que pour nous, ce n'était pas une disparition: c'était un enlèvement. Le mot 'disparition' c'est un mot contre lequel on a toujours essayé de lutter. Et malgré tout, la presse mettait toujours 'disparition'."*

2.2. Het terugvinden van de kinderen: de media gaan overstag

Dat veranderde dramatisch met het terugvinden van de meisjes midden augustus en begin september 1996. Binnen een periode van twee à drie dagen namen de media het politiek-structurele discours van de ouders volledig over. Ze lieten alle afstand varen en schaarden zich onomwonden achter de ouders. De meisjes waren niet zozeer vermoord door een doortrapt crimineel, ze waren veeleer het slachtoffer van een slecht politieel en justitieel systeem en daar moesten de politieke beleidsvoerders verantwoordelijk voor gesteld worden. De 'wilde' speculaties van de ouders over pedofiliënetwerken, systematische kinderontvoeringen, het verband tussen Julie en Melissa en An en Eefje bleken plots niet zo wild meer maar dichter bij de realiteit te liggen dan de werkhypothesen van de gerechtelijke verantwoordelijken. De media voerden in deze fase ook vooral 'experten' ten tonele die de vermoedens van de ouders leken te bevestigen, bijvoorbeeld de kinderrechtenactiviste Marie-France Botte. De Russo's voelden de omslag in de pers duidelijk aan: *"La presse peut détourner, mais une fois que les faits sont là et que tu les as devant tes yeux, c'est terminé. Tu ne peux plus dire: 'ce n'est pas vrai'; on ne peut plus dire: 'on ne savait pas'."* De omslag situeerde zich vooral rond de persconferentie van de ouders Russo en Lejeune op zondag 18 augustus in de tuin van de Russo's in Grâce-Hollogne, een dag na het terugvinden van Julie en Melissa. Bij monde van hun advocaat Victor Hissel stelden ze daar in striemende bewoordingen het falen van politie en justitie aan de kaak. De dag van het terugvinden van Julie en Melissa zelf, had Gino Russo reeds een blad op zijn voordeur gekleefd met de cynische vraag: *"L'ancien ministre Wathelet a-t-il la conscience tranquille?"*.

De ouders kregen nu volop spreekrecht in alle media, ze konden hun versie van de feiten wereldkundig maken: *"Tout ce qui a germé dans notre tête depuis 1995, on l'a presque jeté comme du venin à partir du moment où on avait le droit à la parole. On ne pouvait plus nous refuser le droit de parole. Et on imposait notre droit de parole, on imposait ce qu'on pensait, et il n'y avait personne qui pouvait nous en empêcher. C'était nous qui étions maîtres."* In de media woedde de discussie over gerecht, politie

én justitiepolitiek nu volop. Politieke benoemingen die al jaren schering en inslag waren, werden scherp bekritiseerd; de Wet Lejeune werd aangevallen; scrupuleus werden alle details van de blunders van politie en gerecht uitgevlooid; de vorige minister van Justitie Melchior Wathelet kreeg het zwaar te verduren. Editoriaal, opiniepagina's, analyses en standpunten, alle gingen ze bijna exclusief over justitie en politiek.

Dat de pers na het terugvinden van de meisjes volop de kaart van de ouders trok door de zaak te collectiviseren en te politiseren, blijkt uit een gedetailleerde analyse van de krantenberichtgeving in vijf Vlaamse kranten van augustus tot oktober 1996, van het terugvinden van Sabine en Laetitia tot enkele dagen na de Witte Mars (4). We beschikken niet over gegevens over de berichtgeving over de verdwijningen vóór het terugvinden van de meisjes en kunnen ons dus niet uitspreken over de omslag in de pers, maar vanaf de vreselijke ontdekkingen midden augustus 1996 is het in ieder geval al publiek en politiek wat de klok slaat. We tonen dat met enkele onderzoeksgegevens aan (5).

We gingen ten eerste na welke woorden die duiden op betrokkenheid van de politiek, van het systeem of van de maatschappelijke structuren in de geselecteerde berichten over de zaak-Dutroux werden gebruikt. Zelfs in onze beperkte steekproef van ongeveer 20% van alle Dutroux-berichtgeving in de vijf kranten, was de politisering in het woordgebruik overduidelijk, in de ene periode al wat duidelijker dan in de andere. Dat blijkt uit tabel 1. De eerste kolom bevat het aandeel kranten (in %) waarin de vermelde woorden voorkwamen (in de geselecteerde tekst). De tweede kolom geeft de verhouding tussen het aandeel kranten (in %) waarin de vermelde woorden voorkwamen (in de geselecteerde tekst) en het gemiddeld aantal pagina's die in die kranten aan de zaak-Dutroux werd gewijd (in pagina's): het eerste cijfer werd gedeeld door het tweede om een relatieve maat te bekomen. De kans om, bijvoorbeeld, het woord 'parlement' te vinden in acht pagina's Dutroux-berichtgeving is heel wat groter dan in slechts twee pagina's Dutroux-nieuws.

Tabel 1: Absolute en relatieve politisering in woordgebruik in vijf Vlaamse kranten (n = 329) *.

	'minister'	'regering'	'politici'	'beleidsverantwoordelijken'	'de politiek'	'structuren'	'instellingen'	'het systeem'	'parlement'	'parlements lid'	'de burger'	Gemiddeld #	pagina's over
	abs.	rel.	abs.	rel.	abs.	rel.	abs.	rel.	abs.	rel.	abs.	rel.	abs.
Zaak-Dutroux 16-27 aug. '96													
Julie en Melissa 27aug.-11sept. '96	<u>58%</u>	12.5	24%	5.2	16%	3.5	27%	5.8	23%	5.0	14%	3.0	<u>4.63</u>
An en Eefje 12sept.-26sept. '96	26%	8.1	30%	8.7	28%	8.1	20%	5.7	26%	7.5	7%	2.0	3.46
Nasleep 27sept.-8okt. '96	55%	<u>34.5</u>	39%	<u>25.2</u>	35%	22.6	25%	<u>16.1</u>	31%	<u>20.0</u>	19%	12.2	1.55
Begin afzetting C. 9okt.-21okt. '96	28%	29.5	14%	14,7	14%	<u>36.8</u>	14%	14.7	12%	12.6	8%	8.4	0.95
Witte Mars 22okt.-31okt. '96	48%	12.2	<u>54%</u>	13.7	43%	10.9	33%	8.4	30%	7.6	<u>61%</u>	<u>15.5</u>	3.94
Na Witte Mars	56%	25.3	40%	17.5	<u>58%</u>	25.3	33%	14.4	<u>44%</u>	19.2	29%	12.7	2.29

* Aandeel (in %) van de kranten waarin inzake de affaire Dutroux 'politieke woorden' worden gebruikt (per periode); en aandeel (in %) van de kranten waarin inzake de affaire Dutroux 'politieke woorden' worden gebruikt (per periode) gedeeld door het gemiddeld aantal pagina's besteedt aan de zaak-Dutroux in diezelfde periode.

De absolute en relatieve cijfers geven een wat verschillend beeld te zien. Van bij het losbarsten van de zaak-Dutroux verschenen de gewone politiek-institutionele woorden frequent in de krantenkolommen, dat blijkt uit de absolute cijfers. Na de eerste schok daalde het politieke woordgebruik meestal wat, maar na de afzetting van Connerotte en voor de Witte Mars zat de politisering van de zaak opnieuw duidelijk in een stroomversnelling. Opmerkelijk is, bijvoorbeeld, hoe 'de burger' in die periode plots op het toneel verscheen (cfr. infra) en hoe de pers in dezelfde periode en erna, door te spreken van 'de structuren', 'de instellingen' of 'het systeem', suggereerde dat er sprake was van een crisis van het regime. De relatieve cijfers wijzen op ietwat andere politiseringsmomenten. Nu blijkt dat de politieke interpretatie vooral in de nasleep van het terugvinden van Julie en Melissa en An en Eefje voorop kwam te staan. Naarmate de eerste emotionele schok wegebe, daalde de aandacht van de kranten voor de zaak-Dutroux maar de berichtgeving die overbleef, was veel politieker. Hetzelfde patroon zien we met de Witte Mars: de Mars leidde tot een vernieuwde boom in media-aandacht maar het relatieve aandeel politieke berichten daalde om plaats te maken voor berichtgeving over de Mars zelf. In de periode na de Witte Mars steeg opnieuw de relatieve frequentie van alle politieke woorden en zette de politisering zich weer door. Welke cijfers de beste indicator zijn voor politisering is hier niet zo belangrijk, het besluit moet zijn dat volop met het traditioneel politiek-institutioneel vocabularium over de zaak-Dutroux bericht werd. Het is duidelijk dat het voor de pers op de eerste plaats om een politiek dossier ging.

Een tweede element is de manier waarop de verdwijningen van Julie en Melissa, An en Eefje verbonden werden met andere gevallen van verdwenen kinderen. Hoe meer werd gesuggereerd dat de verdwijningen van de bekende Dutroux-slachtoffers geen alleenstaande, geïsoleerde gevallen zijn, hoe meer de zaak-Dutroux als een publiek en collectief probleem werd ervaren. Kielbowics en Scherer (1986: 81) schrijven in dat verband: "*The mass media are in a powerful position to synthesise seemingly fragmented and unconnected situations and create what appears to be widespread phenomena (they) strive to convert stories about particular cases into examples of a general situation.*" De ouders gebruikten dezelfde strategie: de verdwijning van hun kinderen voorstellen als niet-geïsoleerde gevallen (cfr. supra). De pers nam dat discours na het terugvinden van de meisjes in grote mate over: in 31% van de geanalyseerde (stukken) krant(en) werd de link gelegd tussen de zaak-Dutroux en andere verdwijningen van minderjarigen, vooral in de allereerste periode. Sommige kranten maakten er een erezaak van een zo volledig mogelijke lijst van kinderverdwijningen bij elkaar te zoeken. Elke dag was er wel een of andere krant die een andere zorgwekkende verdwijning uit lang vervlogen tijden opduikelde. De impliciete boodschap was duidelijk: Julie en Melissa, An en Eefje zijn geen individuele gevallen, kinderverdwijningen zijn een collectief en wijdverspreid fenomeen.

Na een tijdje verschoof de aandacht van de kranten van het juridisch onderzoek sensu stricto naar andere thema's in de marge van het onderzoek. Dat is een derde

indicator van de collectivisering en vooral de politisering van de zaak. Vele van die thema's hadden immers rechtstreeks te maken met politiek. Van in het begin toonden de kranten bijvoorbeeld bijzondere interesse voor de gerechtelijke blunders in de zoektocht naar de meisjes: in 62% van de geanalyseerde kranten werd daar gewag van gemaakt, maar doorheen de verschillende periodes kwam dit minder en minder aan bod. Een gelijkaardig patroon vinden we in verband met de zogenaamde Wet Lejeune: in totaal 19% van de kranten besteedde er aandacht aan, in de eerste periode 64% en in de laatste 5%. Omgekeerd ging het met de politieke benoemingen: over de gehele periode scoorden ze 20% maar in de periode van (30%) en na de Witte Mars (66%) kregen ze ruim aandacht in de krantenkolommen. Rond de Witte Mars waren de politieke benoemingen in de pers uitgegroeid tot hét centrale strijdpunt: ze werden aansprakelijk geacht voor zowat alle disfuncties in het gerecht en het zo snel mogelijk afschaffen ervan werd als prioriteit nummer één beschouwd.

Een vierde indicator van de politisering is de wijze waarop de Vlaamse editorialisten de zaak aanpakten. Uit analyse blijkt dat ze maar een heel korte poos nodig hadden, om de zaak-Dutroux als een politiek dossier te classificeren. Tekenend zijn bijvoorbeeld de commentaarstukken in De Morgen (6). Het begon bij de 'vragen' die hoofdredacteur Yves Desmet zich op 17 augustus stelde bij het gratiebeleid en bij de begeleiding van vervroegd vrijgelatenen. De volgende dag gaat dezelfde commentator een stapje verder: hij vraagt zich af wie verantwoordelijk is voor de fouten en blunders in het onderzoek naar de meisjes. Geleidelijk komt de politiek in beeld. De daarop volgende dag krijgen politiek en gerecht er van langs. De vorige minister van Justitie Melchior Wathelet 'die zich het dossier niet eens herinnerde' krijgt een veeg uit de pan omdat 'een minister blijkbaar snel vergeet dat hij een pure psychopaat op de maatschappij loslaat'. En 'dat er het een en het ander is fout gelopen bij de gerechtelijke begeleiding van Dutroux aldus Stefaan Declerck' vindt Yves Desmet 'het understatement van het jaar'. Daarmee is de omslag een feit: in dat derde editoriaal gaat het niet meer over Dutroux en zijn gruwelijke misdaden maar over 'het systeem, dat de verantwoordelijkheid voor een vervroegde vrijlating bij de minister legt'. Twee dagen later, op 22 augustus, is de politisering compleet, Desmet: *"Deze zaak moet en zal uitmonden in een nieuw beleid en zal niet kunnen worden afgedaan met een rapportje van een of andere commissie. Misschien beseft ze het zelf niet, maar de VZW die de belangen van vermiste kinderen en hun ouders behartigt, is deze week uitgegroeid tot een van de machtigste pressiegroepen van het land. Geen politicus kan het zich veroorloven nog hun vragen te negeren"* (22 augustus 1996). De editoriaalen in de andere Vlaamse kranten ontwikkelden zich volgens dezelfde logica, de ene al wat sneller dan de andere: van de vervroegde vrijlating en de Wet Lejeune, over de vermeende verantwoordelijkheid van Wathelet, over de blunders in het onderzoek en bij justitie in het algemeen, naar de roep naar een nieuw politiek beleid. De Standaard bleef wat langer staan bij de werking van het gerecht vooraleer de politiek in beeld kwam. Het Nieuwsblad haalde wat heviger en persoonlijker uit naar Wathelet - 'een afgeborstelde jurist die zelf ondertussen in

Italië in een bord spaghetti prikt en geen kik geeft'. Het Laatste Nieuws maakte van de gelegenheid gebruik om pedofielen en 'seksueel geperverteerden' aan de muur te nagelen. De Gazet van Antwerpen ging wat dieper in op het grote leed dat de slachtoffers werd aangedaan. Maar alle kranten volgden globaal hetzelfde stramien van snelle politisering.

Een laatste aanwijzing voor de rol van de media is volgende uitspraak van Paul Marchal op de begrafenis van zijn dochter, die Het Laatste Nieuws optekende: "*Julie (de pers) allemaal hebben ons de kracht gegeven om door te gaan. Wij hopen dat julie dat ook morgen blijven doen. Met jullie steun doen we zeker door, op weg naar een betere wereld. Zonder jullie stonden we nergens*" (9 september 1996).

2.3. Het spaghetti-arrest: de bevolking volgt ouders en media (7)

Het politiseringsproces dat door de ouders was ingezet en later door de media werd overgenomen, belandde nog in een stroomversnelling met het spaghetti-arrest. Dat bleek al uit de krantenanalyse. Maar na (en voor) dat fameuze arrest schreeuwden niet alleen de perscommentatoren moord en brand, maar sloeg de vlam ook over naar de bevolking. Van zodra duidelijk werd dat de positie van procureur Bourlet en onderzoeksrechter Connerotte wankelde, werden de eerste steunbetogingen georganiseerd. Het spaghetti-arrest op maandag 14 oktober 1996 gaf de aanzet tot de massaalste actieweek uit de Belgische geschiedenis (Walgrave & Rihoux, 1997). De dagen na het arrest kwam de bevolking in grote getale de straat op, elke dag wat meer en elke dag wat militanter. Nog voor de Witte Mars hadden er al meer dan een half miljoen Belgen publiekelijk hun steun aan Bourlet en Connerotte betuigd. De zaak-Dutroux was nu niet meer alleen een op te lossen politiek probleem dat succesvol was doorgedrongen tot de politieke agenda, onder druk van de mobilisatie werd het zonder meer agendapunt nummer één. De Witte Mars was de climax van die 'witte' week. Alleen al de keuze van de ouders om te manifesteren - zij het dan in stilte, zonder slogans, eisenplatform of spandoeken - impliceerde een politisering van de zaak. Manifestaties zijn per definitie publieke en meestal politieke gebeurtenissen, zelfs als dat laatste bij de Witte Mars niet zo duidelijk was. De pers en de commentatoren definieerden de Mars achteraf wel quasi unaniem als een belangrijk politiek signaal, enkele uitzonderingen die het bij een grote rouwstoet hielden, niet te na gesproken.

Onze eigen bevraging van de deelnemers aan de lokale witte marsen in het voorjaar van 1997 gaf duidelijk aan dat de witte mobilisatiegolf meer was dan een opstoot van emoties en van solidariteit. De witte marsen dekten zeker ook een politieke landing, zij het een vage en diverse (Walgrave & Rihoux, 1997). Het merendeel van de betogers zei een gemengde motivatie te hebben: ze wilden hun sympathie en medeleven met de ouders tonen, maar ze kwamen ook op straat om het gerecht of zelfs het volledige politieke systeem te veranderen. Privé-emoties van herkenning

en solidariteit, de hommage aan de ouders en hun 'kinderen-martelaren', waren gekoppeld aan politieke opvattingen over het functioneren van de publieke instellingen. Veruit de meeste beweegredenen bestonden uit zulke merkwaardige mix van privé en publiek, emoties en politiek, medeleven en protest, solidariteit en kritiek, tranen en gebalde vuisten. Interessant is ook dat de publiek-politieke motieven doorheen de golf van lokale witte marsen van maart tot juni 1997 geleidelijk aan belang wonnen, terwijl de privé-emotionele motieven ietwat aan belang inboeten. Na de Witte Mars politiseerde de witte beweging zich dus verder, wat ondermeer ook bleek uit een bevraging van de deelnemers aan de Tweede Witte Mars van 15 februari 1998 (Walgrave, Van Aelst & Suetens, 1998).

2.4. Enkele bedenkingen bij de politisering van de zaak-Dutroux

Dat de zaak-Dutroux op enkele dagen tijd politiek agendapunt nummer één werd, heeft zeker te maken met de ernst en de gruwelijkheid van de feiten, met de rol en de persoonlijkheid van de betrokken ouders en met de massaliteit van de media-aandacht. Maar in de politiseringsliteratuur worden nog andere verklaringen gesuggereerd. De aard en de timing van de zaak-Dutroux was zo, dat het met de doorgaans schaarse ruimte op de politieke agenda nogal meeviel. Vooreerst waren er geen tegenclaims, geen tegenbewegingen of andere drukkingsgroepen die de zaak van de politieke agenda wilden weghouden, of die er een andere interpretatie op na hielden. De meeste sociale problemen hebben wel met zulke tegenstrijdige eisen of definities van de situatie af te rekenen. De zaak van de verdwenen meisjes viel immers buiten elke bestaande breuklijn of politiek conflict met gedoodverfde voor- en tegenstanders, ze kwam maagdelijk en zonder tegengewicht de politiek binnen.

Daarnaast was ook het moment van het losbarsten midden augustus ideaal: nog volop in de zomervakantie en dus komkommertijd, maar toch al vrij dicht bij het heropnemen van de politieke werkzaamheden in september. De affaire viel in een politiek vacuüm, er was gewoon geen politiek op dat moment en dus kon de politieke agenda bezwaarlijk vol genoemd worden. Het parlement was in reces, de regering op vakantie, drukkings- en belangengroepen nog in hun zomerslaap. De eerste dagen na de arrestatie van Dutroux waren er geen politici te vinden om commentaar te geven, om de zaak buiten de politiek te houden of te ontmijnen: de premier zat in Sardinië en werd later juist bekritiseerd omdat hij afwezig was en niets van zich had laten horen; vice-premier en justitieminister Stefaan Declerck had thuiswacht en dankt een stuk van zijn populariteit en krediet aan zijn snelle reactie en medelevend optreden. Zo kon de affaire in deze politiek-vrije periode snel uitgroeien tot politieke materie.

Eens een dossier zich een prominente plaats op de politieke agenda heeft veroverd, verloopt de toegang voor de daaropvolgende en ermee verbonden ontwikkelingen of gebeurtenissen vrijwel rechtstreeks en zonder drempels. Daar waar de verdwij-

ning van de meisjes een hele weg moest afleggen voor er door de bevolking een politieke oplossing werd verwacht, was dat met het terugvinden van Loubna Benaïssa in maart 1997 niet het geval. Onmiddellijk na haar begrafenis laaide bijvoorbeeld de politieke discussie over stemrecht voor migranten terug op. Een nog duidelijker voorbeeld is de ontsnapping van Dutroux in april 1998: amper twee uren na zijn ontsnapping eiste de oppositie al het ontslag van de regering Dehaene en twee uur later namen de minister van Binnenlandse Zaken en de minister van Justitie ontslag. Elk element in de zaak-Dutroux, elke ontwikkeling, getuigenis of gebeurtenis was nu door en door politieke materie, er werden vragen in de Kamer over gesteld, politieke partijen ontwikkelden er standpunten over, de witte comités mobiliseerden er rond. De zaak-Dutroux en alle nevendossiers blijven twee jaar na datum het binnenlandse politieke nieuws beheersen.

3. DE POLITISERING VAN PRIVÉ-EMOTIES: OP ZOEK NAAR EEN VERKLARING

Nu werd aangegeven hoe het politiseringsproces inzake Dutroux met groot succes werd doorlopen, dringt zich de vraag op naar een verklaring. Waarom kan rond privé-emoities politiek bedreven worden? Vanwaar die 'emopolitiek'?

Afhankelijk van de dominante politieke cultuur zullen in bepaalde samenlevingen en op bepaalde tijdstippen sommige verschijnselen uit de omgeving al dan niet met een politieke betekenis worden bekleed, zullen bepaalde zaken wel en andere niet als legitieme onderwerpen van politiek handelen worden beschouwd en zullen bepaalde vormen van politieke actie al dan niet legitiem worden geacht. Dat bleek hierboven al. Politiek-culturele veranderingen kunnen dus een andere selectie inhouden van wat als legitieme vormen en onderwerpen van politieke actie worden beschouwd en kunnen de politisering mogelijk maken van zaken die tevoren op minder aanvaarding of steun konden rekenen. Wanneer we, zoals hier, de omstandigheden trachten te achterhalen die de politisering van privé-verdriet mogelijk maken, moeten ook dergelijke culturele veranderingen in rekening worden gebracht. Maar wie verklaringen, voor welk verschijnsel dan ook, zoekt in 'politiek-culturele veranderingen' begeeft zich onvermijdelijk op glad ijs. De risico's zijn gekend: de argumentatie wordt speculatief en de kans dat men in tautologieën verstrikt geraakt, is reëel. In wat volgt, willen we een plausibiliteitsredenering opzetten. We proberen, aan de hand van enkele stellingen die gedeeltelijk voortbouwen op klassieke sociologische inzichten en voor een stuk op nieuwe inzichten gebaseerd zijn, een reeks samenhangende en in principe toetsbare hypothesen te formuleren. Afgezien van het aanhalen van wat ondersteunend empirisch materiaal over de zaak-Dutroux, blijft de toetsing zelf achterwege.

In de eerste paragraaf willen we echter eerst duidelijk maken dat het Belgische geval-Dutroux geen alleenstaande case is. Ook elders zien we rond gelijkaardige

thema's commotie, mobilisatie en politiek opbloeien; meer algemeen zit emopolitiek dus in de lift.

3.1. Emopolitiek en (e)mobilisaties in de lift

De witte mobilisatiegolf in ons land markeert een meer algemene verschuiving van 'te politiseren' thema's. Enkele voorbeelden kunnen dat staven. De moord op de jonge Spaanse politicus Miguel Angel Blanco door de ETA in juli 1997 leidde in Spanje tot nooit geziene manifestaties; misschien niet toevallig waren witte (!) handjes het symbool van de actievoerders. De dood van de Friese jongeman Meindert Tjoelker, op straat doodgeslagen toen hij vandalen ter orde riep, gaf in Nederland aanleiding tot verhitte debatten en grote acties tegen 'zinloos geweld'. Wellicht het mooiste voorbeeld is de Britse anti-gun-movement die een hoge vlucht nam na de gruwelijke slachtpartij op 16 schoolkinderen in het schoolje in het Schotse Dunblane in maart 1996: de massale beweging onder leiding van de ouders van de vermoorde kinderen haalde haar slag thuis en de liberale Britse wapenwetgeving werd door de nieuwe regering sterk beknot. Maar ook in eigen land zijn voorbeelden van emopolitiek legio. De moord op veearts Karel Van Noppen is waarschijnlijk het beste voorbeeld. Ze gaf het startschot tot een vernieuwde strijd tegen de hormonenmafia, politiek én politoneel, en sloeg over naar de bevolking in verschillende massaal gevolgde 'Dag(en) Zonder Vlees'. Het Rwandese drama had serieuze politieke repercussies in eigen land, niet zozeer omwille van de honderdduizenden Rwandese slachtoffers maar wel vanwege de tien gesneuvelde Belgische para's en hun mondige weduwen. De zaak van de uitwijzing van de tien Koerden en hun hongerstaking, met bijbehorende emotionele beelden, was de oorzaak van een stevige politieke discussie over het uitwijzingsbeleid. Zelfs de zaak van de illegale weekendhuisjes en hun afbraak stelde politiek alleen maar iets voor omdat in ieders huiskamer de beelden te zien waren van een treurend en huilend koppel dat tot zijn verbijstering zijn weekendhuis zag afgebroken worden door een bulldozer, de verpersoonlijking van een koud en onmenselijk beleid. Zeker niet in elk van deze gevallen is er sprake van sociale bewegingen of mobilisaties, maar het gaat telkens om opstoten van solidariteit en politieke commotie, dikwijls naar aanleiding van geweld, waarbij de nabestaanden het voortouw nemen. Het op het eerste gezicht disparate lijstje bevat voldoende bindende elementen om van een tendens te kunnen spreken.

Emoties en gevoelens zijn dus belangrijk aan de inputzijde van het politieke bedrijf, om het politiseringsproces te bevorderen, maar ook binnen het politieke bedrijf zelf zijn het geen vieze woorden meer, ze worden volop gethematiseerd. Politici worden aangesproken op hun vermeend rationeel of 'koud' karakter, het tonen van emoties (op het scherm, in de krantenkolommen) wordt alom belangrijk geacht. Weerom enkele voorbeelden. Premier Dehaenes late terugkeer uit Sardinië in de zomer van 1996 werd door de ouders en sommige media als een teken van onver-

schillingheid en emotionele armoede beschouwd. Dezelfde premier gaf op 17 oktober 1998 in de Senaat, naar aanleiding van het debat over het rapport van de parlementaire Rwanda-commissie, deemoedig toe dat 'hij niet zo goed is in het tonen van emoties'. De nabestaanden van de para's wilden trouwens niet zozeer een beleidswijziging, hun belangrijkste verzuchting was dat de regering schuld zou bekennen, spijt en berouw zou tonen over de toenmalige beslissing para's te sturen. Alle aandacht ging dan ook naar de kwestie of de premier in naam van de toenmalige regering die emotionele knieval zou maken. Ook de vaststelling dat de Koning bij de deelnemers van de witte marsen op heel wat meer krediet kan rekenen dan andere politieke instellingen als regering, parlement of politieke partijen (Walgrave & Rihoux, 1997), heeft minder te maken met het respect voor het koningshuis of de monarchie op zich, maar veeleer met het feit dat Koning Albert een persoon van vlees en bloed is, die volop aanwezig was op de meest bewogen momenten en die zijn eigen emoties als vader des vaderlands nooit onder stoelen of banken heeft gestoken.

De opvallende stijlverschuivingen in het mediatick gedrag van sommige politici, vooral de 'vernieuwende', passen in hetzelfde plaatje. De kijker of lezer wordt een glimp - soms meer - op hun privé-leven gegund. Ze willen als mens getaxeed worden, met gevoelens, hobby's en in andere rollen, en niet meer louter als politicus (Blommaert, 1998: 36-37). De trendgevoelige *De Morgen* riep 1997 zelfs uit tot 'Het Jaar van de Emoties' en meende dat de ontzuilde generatie de cultus van de emoties in plaats van die van de ideologie beoefende (27 december 1997).

Ook elders doen emoties in de politiek het prima. In Groot-Brittannië wordt er sinds de Labour-overwinning een nieuw imago gecultiveerd. Alom is er sprake van een New Britain. Het afrekenen met de Britse stiff upper lip en de cultivation of public emotion is een van de belangrijkste kenmerken. Politici die te weinig (publieke) emotie aan de dag leggen, worden verweten 'emotioneel ongeletterd' te zijn. Premier Blair wist de dood van Diana op die manier magistraal te bespelen tot meerdere eer en glorie van zijn regering (Furedi, 1998a).

Het belang van affectiviteit of emotionele identificatie wordt ontegensprekelijk groter. In die mate zelfs dat het soms lijkt alsof affectiviteit net zo'n cruciale toetssteen wordt voor de kwaliteit van een politiek systeem als de heilige tweevuldigheid legitimiteit en effectiviteit. Vermoedelijk vormt affectiviteit vandaag een van de belangrijkste bronnen van legitimiteit. Daarmee zijn we al bij de mogelijke verklaringen voor het succes van de emopolitiek aanbeland, en dat is stof voor de volgende twee paragrafen. We volgen daarbij het geijkte politiseringsschema: in de eerste paragraaf problematisering en collectivisering, daarna in de tweede politisering en toegang.

3.2. Problematisering en collectivisering van privé-verdriet: over toegenomen identificatiemogelijkheden

In zijn klassieke analyse van het democratische cultuurpatroon ontwikkelde de Tocqueville een gedachte, die we als het principe van de 'uitdijende cirkels van identificatie' kunnen omschrijven (vgl. De Swaan, 1994). In traditionele samenlevingen, aldus de Tocqueville, bestaan er haast ondoorlaatbare schotten tussen klassen, standen, beroepen en gemeenschappen. Mensen identificeren zich uitsluitend met de leden van de groep waartoe ze behoren. Ze blijven opmerkelijk ongevoelig voor het leed van wie niet tot de eigen groep wordt gerekend. In een moderne samenleving worden steeds meer van die eertijds ondoorlaatbare schotten gesloopt. De omstandigheden waarin mensen leven worden vergelijkbaar, waardoor ze zich gemakkelijker in elkaars positie kunnen verplaatsen. Hoe meer mensen zich in elkaars positie kunnen verplaatsen, hoe gemakkelijker er zich processen van inleving en gevoelens van empathie kunnen ontwikkelen. De Tocqueville (1992: 541): "*Quand les rangs sont presque égaux chez un peuple, tous les hommes ayant à peu près la même manière de penser et de sentir, chacun d'eux peut juger en un moment des sensations de tous les autres: il jette un coup d'oeil rapide sur lui-même; cela lui suffit. Il n'y a donc pas de misère qu'il ne conçoive sans peine, et dont un instinct secret ne lui découvre l'étendue. En vain s'agira-t-il d'étrangers ou d'ennemis: l'imagination le met aussitôt à leur place. Elle mêle quelque chose de personnel à sa pitié, et le fait souffrir lui-même tandis qu'on déchire le corps de son semblable.*"

Dat inzicht van de Tocqueville verklaart niet alleen waarom mensen gevoeliger zijn geworden voor het leed van anderen. Er kunnen ook twee andere stellingen van worden afgeleid die relevant zijn voor ons onderwerp. Een eerste heeft te maken met de Nederlandse socioloog Bas van Stokkom 'emotionele democratie' en de daarmee gepaard gaande 'authenticiteitsdwang' heeft genoemd. Een tweede, met wat Peter Berger als een verschuiving van 'respect op basis van eer naar respect op basis van waardigheid' omschrijft.

Naarmate de verhoudingen tussen mensen gelijkjer worden, zullen de omgangsvormen ook meer onbevangen en informeel worden. Dat verschijnsel typeert van Stokkom als emotionele democratie (van Stokkom, 1997). Niet alleen onder vrienden, maar ook in de school of in de werksfeer, in onze verhoudingen met de publieke diensten, worden de verhoudingen informeler en verlopen de relaties steeds meer op voet van gelijkheid. Die emotionele democratie brengt een authenticiteitsdwang op gang. Mensen kunnen zich steeds minder vanzelfsprekend verstoppen achter hun formele rol of positie. In de onderlinge contacten verwachten we van mensen dat ze zich als een 'authentiek persoon' presenteren, niet als iemand die een functie belichaamt.

In nogal wat sferen van de samenleving passen we ons daaraan aan: professoren gaan op voet van gelijkheid om met assistenten en studenten, ministers laten zich

van hun voetstuk halen door journalisten, politici proberen vooral te laten zien dat ze ook maar mensen zijn. Alleen: sommige sectoren blijven achter. De wereld van juristen bijvoorbeeld of, in mindere mate, die van de medici. Niet toevallig richt nogal wat ongenoegen zich vandaag op die overgebleven korpsen, waar mensen zich achter functies, rollen en posities verbergen. Authenticiteit staat vandaag zeer hoog aangeschreven als waarde, hypocrisie is wellicht de grootste ondeugd. In het algemeen gaat het in de menselijke verhoudingen steeds meer om de intenties en steeds minder om de vormen. Wie zich, stelt van Stokkom, bijvoorbeeld wil verontschuldigen, moet niet alleen een of andere beleefdheidsformule gebruiken, maar ook duidelijk maken dat de spijtbetoning 'echt gemeend' is, anders telt het niet. Veronderstelde authenticiteit wordt een graadmeter van integriteit.

De verschuiving die Peter Berger constateert van respect op basis van eer naar respect op basis van waardigheid sluit daar nauw bij aan (Berger, Berger & Kellner, 1973). In traditionele samenlevingen, waar groepen en standen sterk gescheiden leefden, bestonden uitgesproken formele regels om het contact tussen die groepen en standen te reguleren. Het diplomatieke protocol vormt daarvan een overblijfsel. Wie mensen niet met de gepaste geplogenheden tegemoet trad, toonde zich niet respectvol. Immers, de eer van de andere - op basis van zijn positie - was aangetast. Vandaag worden we geacht mensen te respecteren gewoon om wie ze zijn, niet omwille van hun functie. Respect lijkt vandaag vooral te maken te hebben met menselijke waardigheid. Respect wordt niet betoond voor de functie of positie van een persoon, maar voor de persoon zelf. Dat maakt het dagelijkse sociale verkeer er daarom niet gemakkelijker op. Een onheuse daad of een kwetsend woord worden immers gezien als aanvallen op een persoon, als aantastingen van de menselijke waardigheid. Misschien verklaart die culturele verschuiving ook de grotere aandacht die vandaag uitgaat naar slachtoffers (cfr. infra). Precies omdat we, de Tocquevilles uitdijende cirkels van identificatie indachtig, ons gemakkelijker in anderen positie kunnen verplaatsen, zijn we er ook gevoeliger voor wanneer anderen in hun waardigheid worden aangetast.

Om het in een zin samen te vatten: vroegere drempels voor identificatie en empathie zijn neergehaald, en daarmee gepaard gaand heeft authenticiteit een grote aantrekkelijkheid verworven en is de gevoeligheid voor de aantasting van de waardigheid van onze medemens toegenomen. Al die elementen zorgen ervoor dat de sprong van individueel probleem naar collectief probleem makkelijker te maken is, zeker als het gaat om algemeen-menselijke problemen die zich lenen tot identificatie. Samen vormen ze de noodzakelijke maar op zich niet voldoende voorwaarde voor de politisering van privé-emoties. Individueel leed krijgt gemakkelijker een collectieve dimensie wanneer er een grotere bereidheid tot identificatie en empathie bestaat.

Die (toegenomen) identificatiemogelijkheden lijken in de zaak-Dutroux zeker een rol gespeeld te hebben. We hebben daar empirisch bewijs voor. Vooreerst zijn er

de al aangehaalde cijfers over de belangrijkste drijfveren van de deelnemers aan de lokale witte marsen. De grootste groep manifestanten zei vooral op straat te komen om hun medeleven en solidariteit met de nabestaanden te tonen, wat bij uitstek een identificatiegebeuren is. Ook het profiel van de betogers geeft voedsel aan onze these: zowel wat leeftijd, geslacht, beroep als opleiding betrof, weken de lokale witte marcheerders nauwelijks af van het landelijke gemiddelde; het enige kenmerk dat wél sterk afweek was het al of niet hebben van kinderen. Ouders met kinderen waren sterk oververtegenwoordigd op de witte marsen, en ouders met grote gezinnen waren dat nog veel meer (Walgrave & Rihoux, 1997). De identiteit 'ouder van kinderen' had dus heel wat mobiliserend potentieel, ouders voelden zich meer dan de rest van de bevolking aangesproken door de zaak-Dutroux. Een tweede gegeven is dat de media de zaak sterk in gepersonaliseerde termen voorgesteld hebben: het ging om een strijd tussen goed en kwaad, tussen 'het gezicht van het kwade' en zijn trawanten enerzijds en de onschuldige kinderen, hun moedige ouders en de witte ridders van Neufchâteau anderzijds. De slachtoffers en hun ouders hadden een gezicht, ze waren oude bekenden die geen geheimen hadden. Iedereen 'kende' de vermiste meisjes door affiches, kaartjes en oproepen op televisie: we wisten hoe ze er uit zagen, hoe oud ze waren, wat ze graag deden en welke hobby's ze hadden, we wisten bij wijze van spreken wat ze graag aten en dat zijn allemaal aanknopingspunten voor identificatie. Het Laatste Nieuws schreef over de begrafenis van An en Eefje: *"Een bedroefd land neemt afscheid van An en Eefje, de twee vermoorde meisjes die we allen zo goed zijn gaan kennen"* (7 september 1996). Maanden vooraleer ze teruggevonden waren, deden er al morbide grappen over Julie en Melissa en An en Eefje de ronde, nog een bewijs dat het om publieke figuren ging. De media werkten die identificatie ook nog op andere manieren in de hand. Over de zaak-Dutroux namen niet weinig journalisten stelling in, ze schaarden zich onomwonden achter de ouders en het boze volk. Dat bleek bijvoorbeeld uit het overmatig gebruik van eerder ongewone woorden in de krantenkolommen zoals 'wij', 'ik' en 'onze'. Daarmee werd gesuggereerd dat heel de bevolking in hetzelfde schuitje zat en dezelfde gevoelens deelde, de betrokken journalist, redactie en krant inclusief (Walgrave & Manssens, 1998).

Zeker even revelerend als we het over identificatie hebben, is het niet-politiseren van de zaak Pandy. De gebrekkige mogelijkheden tot identificatie zijn daar in grote mate verantwoordelijk voor. Vooreerst waren de slachtoffers niet bekend, ze waren zelfs niet vermist en er werd nooit publiek naar gezocht. Bovendien waren het Hongaren en niet de kinderen 'van iedereen'. Pandy moordde (tot nader order) in eigen kring, wat zich niet onmiddellijk leende tot identificatie. De ouders van de vermoorde meisjes daarentegen, waren mensen zoals u en ik, gewone mensen, mannen, vrouwen, arbeiders, bedienden, wonend in een gewoon huis, niet rijk en niet arm. Dat er in Wallonië meer slachtoffers en nabestaanden waren dan in Vlaanderen, dat ze uit meer verschillende bevolkingscategorieën kwamen en dat de vrouwen er sterker op de voorgrond traden, kan verklaren waarom de identificatie in Franstalig België makkelijker liep: aan meer verscheiden delen van de bevolking

werd geappelleerd. Dat is waarschijnlijk een deel van de verklaring voor de verscheiden trajecten van de witte beweging in Vlaanderen en in Wallonië en haar sterker uitbouw in Franstalig België (Walgrave & Rihoux, 1997).

3.3. Politisering en politieke toegang van privé-verdriet: over slachtoffers, de activistische levenshouding en de media

Wat bijna alle in de eerste paragraaf van dit hoofdstuk aangehaalde voorbeelden van emopolitiek met elkaar verbindt, is dat er slachtoffers mee gemoeid zijn, dikwijls van geweld: Blanco, Tjoelker, Van Noppen, de 16 schoolkinderen van Dunblane, de para's. Rond slachtofferschap lijkt een nieuwe code voor mobilisatie te ontstaan, een tijdelijke maar krachtige identiteit. De Britse socioloog Frank Furedi spreekt over de politicization of victimhood (Furedi, 1997: 101). Andere dan de klassieke identiteiten (sociaal-economisch, levensbeschouwelijk, etnisch, gender) waarrond oude en nieuwe sociale bewegingen zich profileerden, lijken nu heel wat mobiliserend potentieel te herbergen. Dat sluit aan bij de uitdijende cirkels van identificatie van de Tocqueville: rond slachtoffers lijkt dat identificatieproces zich bijzonder makkelijk te voltrekken.

Rond slachtoffers en hun leed kan, als ze daar zelf op aansturen, blijkbaar een sociale beweging ontstaan. Hun lijden krijgt daarbij structurele betekenis: het wordt niet als een individuele tegenslag beschouwd, als een ongeluk, maar als een gebeurtenis waaruit de gehele maatschappij lessen moet trekken, waaruit structurele consequenties moeten volgen. Zo niet is er voor niets geleden - Jean-Denis Lejeune stelde een jaar na de Witte Mars: "*Nos petites sont morts pour rien*" - en dat mag en kan niet gebeuren. Slachtoffers worden dan ook beschouwd als martelaars, die geleden hebben voor de goede zaak, die 'zinvol' het leven gelaten hebben. Het Laatste Nieuws titelde enkele dagen na het terugvinden van de Julie en Melissa: "*Slachtoffertjes mogen heilig verklaard worden*" (21 augustus 1996) en Het Nieuwsblad stelde: "*Vandaag treuren we om Eefje en An. Hun offer mag niet nutteloos geweest zijn*" (7 september 1996). In de open brief van de ouders Russo en Lejeune na het terugvinden van hun kinderen komt datzelfde tot uiting: "*Het komt ons toe om de ondraaglijke absurditeit van de dood van Julie en Melissa zin te geven door te blijven vechten voor een verandering van mentaliteit, methode en werking van het gerecht, opdat zoiets nooit meer kan gebeuren.*" In slachtofferschap dat op zulke 'structurele' manier wordt beleefd en gethematiseerd, schuilt de omslag naar een politiek probleem.

Nu is het lukken van die omslag niet evident: er zijn zoals gezegd machtsmiddelen, legitimiteit en toegang nodig. Het merkwaardige is, dat slachtoffers die assets juist omwille van hun slachtofferschap bijna automatisch lijken te verwerven. Hun lijden verschaft hen spreekrecht, het citaat van de ouders Russo over de parole die ze na het terugvinden van de kinderen plots overal kregen, spreekt boekdelen. Het lijden bezorgt de slachtoffers een eigensoortig charisma, niet zoals in de Weberiaan-

se betekenis om wat ze zijn of om wat ze kunnen, maar omwille van wat ze hebben meegemaakt. Ze zijn onschendbaar, onaantastbaar en zelfs onfeilbaar. Kritiek leveren op het optreden van de ouders werd in de eerste periode na het terugvinden van de kinderen als blasfemie beschouwd. Hun spreken was legitiem omdat het echt was en authentiek. Slachtoffers hebben doorgaans zelf niet gekozen om slachtoffer te worden en ze kunnen dan ook niet verdacht worden van een strategische calculus, van het nastreven van verdoken eigenbelang of van het hebben van verborgen agenda's. Ze treden maagdelijk en onbezoedeld het politieke strijdperk binnen. Pijn en lijden maakt eerlijk en echt, is zowat het adagio.

Keerzijde van dat charisma is - net zoals van het Weberiaanse charisma trouwens - dat er soms een regelrechte personencultus rond de slachtoffers ontstaat, een soort blinde bewondering, een quasi-religieuze verering voor de slachtoffers-geroes. Zeker binnen de beweging die zich rond de slachtoffers vormt, is dat het geval en ook in de zaak-Dutroux is dat duidelijk. In de ogen van grote delen van de bevolking mogen sommige ouders dan al veel van hun pluimen verloren hebben, door het grootste deel van de witte beweging worden de meeste ouders nog steeds op handen gedragen. Staande ovaties, bloemenhuldes, permanent interventierecht en het laatste woord op bijeenkomsten zijn hun deel. Hun gezag is onaantastbaar, hun wil is wet. Ondanks de onmiskenbaar basisdemocratische inslag van de witte comités, heeft de witte beweging wat dit betreft zeker autoritaire trekjes.

Daarbij komt nog dat de publieke en massale solidariteit met de slachtoffers blijkbaar een 'verloren gegane' eenheid kan herstellen. In een samenleving gekenmerkt door versplintering, fragmentatie, individualisering en de teloorgang van de gemeenschap, wordt in publieke rouw en verdriet rond de slachtoffers een nieuw gemeenschapsgevoel, een nieuwe identiteit en een gevoel van 'erbij te horen' gecreëerd. Publieke rouw wordt een ritueel dat de verloren banden aanhaalt. Dat was zo met het overlijden van Diana, met de moorden in Dunblane - waar de solidaire reactie van de bevolking al snel werd beschouwd als typerend voor Britain at its best (Furedi, 1998a) - maar het geldt evengoed voor de manier waarop bij ons over het medeleven met de Dutroux-slachtoffers en de Witte Mars werd geschreven. Het Laatste Nieuws bracht een lyrisch stuk onder de titel 'Schoon is een volk' waarin de eenheid en solidariteit van de Belgische bevolking werd bezongen (21 oktober 1996).

De slachtoffers halen hun legitimiteit en overtuigingskracht die hun probleem op de politieke agenda helpt zetten niet alleen uit hun lijden, maar ook uit hun ervaring: 'zij weten wat het is, want zij hebben het zelf aan den lijve ondervonden'. "Nous sommes les experts" zei Gino Russo, en niet de politici, de wetenschappers, de politiemensen of de magistraten. Die idee van ervaringskennis tegenover professionele kennis, lijkt op de schragende gedachte achter de zelfhulpgroepen die sinds de jaren '60 rond allerlei thema's, waaronder slachtofferschap, ontstonden (Lagrou, 1989). Ook daar staat de idee centraal dat insiders die het zelf hebben meegemaakt

meer 'weten' dan outsiders die hun kennis niet uit eigen ervaring hebben (Maslow, 1974). Sprekrecht en de legitimiteit van dat spreken is gekoppeld aan de eigen ervaring. Het is opvallend dat heel wat van de bevroegde witte marcheerders en witte comitésleden hun motivatie voor de witte zaak voor een stukje putten uit wat in het Frans leur *vécu* personnel wordt genoemd, het gaat dikwijls om mensen die zelf het een en het ander hebben meegemaakt: kinderen hebben verloren, een echtscheiding achter de rug hebben, zieke familieleden verzorgen. In zeker zin hebben veel witte comités wel wat weg van een zelfhulpgroep (Walgrave & Rihoux, 1997).

De Tweede Witte Mars, de 'mars voor de waarheid en tegen de wet van de stilte' van 15 februari 1998 kan onze these over het belang van slachtofferschap kracht bijzetten. De exclusieve aandacht verschoof er van de Dutroux-slachtoffers naar de slachtoffers van geweld in het algemeen: de familie van Van Noppen, de nabestaanden van de para's van Rwanda en de slachtoffers van de Bende van Nijvel stonden allemaal mee op het podium. De marcheerders zelf vernoemden, op de vraag wie ze op de mars kwamen steunen, bijna evenveel andere slachtoffers dan de bekende Dutroux-slachtoffers (Walgrave, Van Aelst & Suetens, 1998). Dat de witte beweging zich geleidelijk omvormt tot een brede slachtofferbeweging, blijkt tenslotte ook uit het oprichten van het Franstalige Collectif des Victimes Passées en Résistance in de schoot van de beweging, waarin de genoemde, gemediatiseerde slachtoffers zitting hebben maar ook een hele hoop onbekende slachtoffers van geweld en/of van 'het systeem'. Wat later richtten de Vlaamse witte comités het platform 'Breek de Stilte' op. Centrale beweegreden is de eis dat alle slachtoffers 'recht hebben op de waarheid'. Allerlei slachtoffers hebben er zitting in, waaronder de bekende Regina Louf of X1.

Op te merken valt dat het belang van slachtoffers geen geïsoleerd fenomeen is. Ook op andere domeinen is er een hausse in de bezorgdheid, accommodatie en hulp voor slachtoffers. Criminologen hebben in de jaren '60 het slachtoffer ontdekt en sindsdien zit de slachtofferopvang sterk in de lift. De victimologie is een van de groeipolen binnen de discipline (Peters & Goethals, 1996). Politiediensten allerhande hebben speciaal opgeleid personeel in dienst om slachtoffers van allerlei soorten criminaliteit te begeleiden. Herstelrecht waarbij niet zozeer gestraft maar vooral hersteld wordt, ruikt onweerstaanbaar op (Geudens, Schelkens & Walgrave, 1997). Interessant is ook dat reeds vóór het losbarsten van de zaak-Dutroux de zogenaamde wet Franchimont in de steigers stond, die het slachtoffer meer rechten toebedeelt in een strafrechtsonderzoek. Meer algemeen is slachtofferschap een herkenbaar thema geworden. Allerlei soorten slachtoffers richten nu collectieven en belangenverenigingen op. Onlangs werd bijvoorbeeld bekend dat ook de slachtoffers van het ongeluk op de Oostendse airshow van juli 1997 zich in een belangengroep verenigden 'omdat ze zich door politiek en justitie in de steek gelaten voelden' (De Morgen, 16 juli 1998). In Groot-Brittannië zijn er maar liefst 300 stichtingen of VZW's die het woord slachtoffer in hun titel dragen (Furedi, 1997: 100). Ook in de media zijn slachtoffers een alombekende categorie: onderzoek naar ze-

ven Europese TV-zenders gaf aan dat in 21% van de nieuwsitems over slachtoffers werd gesproken, in 12% werden ze ook op het scherm getoond (Michielsens & ten Boom, 1998).

Een tweede element dat naast de legitimiteit en de overtuigingskracht van slachtoffers licht werpt op de politisering en de politieke toegang van privé-emoties, kan als 'de veralgemening van een activistische levenshouding' worden omschreven. Die stelling kan rechtstreeks worden afgeleid van Gerhard Lenski's evolutionistische benadering van het rationaliseringsproces (Lenski, 1966; Lenski, Lenski & Nolan, 1991). Dat rationaliseringsproces kan nog het best worden gevat in de klassieke term van Max Weber: de 'onttovering' van de wereld. Het proces van rationalisering dringt de grenzen van het onbegrepen, het mythische en het poëtische steeds verder terug. Wat overblijft zijn nuchtere verklaringen in termen van mechanismen en oorzaak-gevolgrelaties. Naarmate dat rationaliseringsproces zich doorzet, zal ook de fatalistische levenshouding, die zo kenmerkend is voor traditionele samenlevingen, verdwijnen. Vermits gebeurtenissen waarneembare of achterhaalbare oorzaken hebben, kunnen mensen ook proberen greep te krijgen op hun omgeving. De wereld - en bij uitbreiding de samenleving - wordt maakbaar. Voor toeval is geen plaats meer, net zomin als voor risico's die we beheersbaar trachten te maken door ze in termen van kansen te berekenen. De keerzijde van de maakbaarheidsgedachte is de onvermijdelijkheid van het stellen van schuldvragen. Vermits de omgeving maakbaar is, kan onheil worden vermeden. Als er dan toch onheil plaatsvindt, dan moeten er fouten zijn gemaakt. Dan dringt zich onafwendbaar de vraag op naar de verantwoordelijkheid en de aansprakelijkheid. Privé-verdriet wordt dus gemakkelijker in politieke termen vertaald in samenlevingen waar een activistische ingesteldheid bestaat.

We hoeven er geen tekening bij te maken, dat in de zaak-Dutroux de zoektocht, sommigen spraken van de heksenjacht, naar gerechtelijke, politionele en politieke verantwoordelijken open was. Soms in het wilde weg werden namen genoemd, vermeende schuldigen aan de schandpaal genageld, verantwoordelijken ter verantwoording geroepen en eisen tot het eufemistische stapje opzij geformuleerd. Voor de witte beweging en grote delen van de bevolking leek het straffen van Melchior Wathelet, Christian Devroom of Benoît Dejemeppe soms belangrijker dan de structurele hervormingen in gerecht en politie. Het woord 'verantwoordelijkheid' kende ongeziene hoogdagen in de Wetstraat. De parlementaire onderzoekscommissie Dutroux en consorten schakelde zich volop in de logica van het namen noemen in en zag onder meer daardoor zijn aanbevelingen in eerste instantie in onvruchtbare bodem vallen. Zulke personalisering van de verantwoordelijkheid, het individualiseren van politieke problemen of het persoonlijk maken van de politiek, geschiedt dus samen met net de omgekeerde beweging aan de basis: daar wordt het persoonlijke politiek, daar groeien privé-emoties tot politieke problemen uit. Ze staat ook haaks op wat Ulrich Beck (1997) de 'georganiseerde onverantwoordelijkheid'

noemt, waarbij fouten in de moderne samenleving juist aan het systeem en niet aan verantwoordelijken toegeschreven worden.

Alle besproken politiek-culturele veranderingen die tot collectivisering, politisering en het binnendringen van de politieke agenda leiden, zijn lange-termijnontwikkelingen die zich over tientallen jaren voltrekken. Ze hebben nauwelijks verklarende kracht wanneer het gaat om het precieze tijdstip waarop en de vorm waaronder concrete politiseringsprocessen plaatsvinden. Daarom zullen we, ten slotte, een beroep doen op het mechanisme van gatekeeping en even inzoomen op meer recente evoluties, met name op de verschuivingen in de media. Onze stelling is dat de media door ontzuiling hun gatekeepers-rol op een andere manier invullen.

David Easton (1965) ruimde in zijn klassieke systeemanalytische benadering van het politieke proces een ruime plaats in voor zogenaamde gatekeepers: personen of instanties die de mogelijkheid hebben om de toegang tot het politieke systeem te openen of te sluiten en dus de toegang te bevorderen of te blokkeren. Politieke activisten, partijen, belangengroepen, de media en politieke ambtsdragers vervullen op bepaalde momenten deze sluiswachterfunctie. Door in de samenleving aanwezige wensen of voorkeuren al dan niet tot het politieke systeem te richten en binnen te voeren, bepalen zij wat uiteindelijk de status is die een politieke eis zal verwerven.

We hebben het in deze bijdrage al over de media gehad, maar wanneer het gaat om de politisering van privé-verdriet is het moeilijk om geen oog te hebben voor de veranderende positie en rol van de media. Onze these is niet zozeer dat vandaag de macht van de media groter is geworden, hoewel dat plausibel zou kunnen zijn, maar veeleer dat die macht autonomer kan worden aangewend, nu de media niet langer aan zuilen en politieke partijen gebonden zijn. Steeds hebben de media een rol gespeeld in het afbakenen van publiek en privé, in het vaststellen van de scheidslijnen tussen de eigen kavel en het publieke domein; ze hebben altijd een bijdrage geleverd in het spel van inclusie en exclusie in of buiten de publieke sfeer (Verstraeten, 1997). In een verzuild bestel functioneerde de pers overduidelijk als sluiswachter. Thema's waartegenover de zuilelites gunstig stonden werden op de agenda geplaatst, thema's 'waarvoor de tijd nog niet rijp was' kregen een lagere prioriteit toebedeeld. Dat gebeurde impliciet, maar soms ook expliciet: zo kon het gebeuren dat hoofdredacteurs ter verantwoording werden geroepen door de partijvoorzitters. In een ontzuilend bestel (Biltreyst & Van Gompel, 1998) worden de media vrije agenten die zelf hun prioriteiten bepalen. Die prioriteitsbepaling kan gebeuren op basis van commerciële en inhoudelijke motieven.

Zo is het, wat die commerciële motieven betreft, duidelijk dat, sinds de affaire Dutroux, de twee televisiestations ervan overtuigd zijn dat ze geen potentieel spectaculaire gebeurtenis mogen missen. Bij elk groot verkeersongeluk, bij elk overlijden van een bekend persoon, bij elke crisis of ramp, rukken beide televisiestations

uit met de grote middelen. Door die toegenomen media-aandacht worden gebeurtenissen onvermijdelijk uitgegroot. Wat door de media de status van nieuws-waarde krijgt toebedeeld, wordt effectief ook nieuws. De grotere alertheid van de media creëert een toenemend aantal nieuwsevenementen en dus meer aanknopingspunten voor politisering en toegang. Interessanter zijn evenwel de inhoudelijke motieven: sommige kranten hebben een eigen politiek project. Met dat project proberen ze precies hun nieuw verworven ideologische onafhankelijkheid te bewijzen. Zo positioneert Yves Desmet zijn krant *De Morgen* nadrukkelijk als het product van de 'eerste ontzuilde generatie'. Zijn campagne voor een paarse coalitie, zijn steunbetuigingen aan Verhofstadt of Anciaux, moeten aantonen dat er geen band meer bestaat met de vroegere zuil. Misschien zien we hier, meer algemeen, een voorbode van een opstand van de ontzuilde elites - van de wetenschap, de magistratuur, de culturele wereld - tegen de politiek. Deze elites hebben, in het vroegere verzuilde bestel, aan de lijn van de politiek moeten lopen. Nu die band haast verdwenen is, voelen ze de noodzaak zich nadrukkelijk onafhankelijk van hun vroegere beschermers op te stellen.

Wat de motieven van de vrijgevochten gatekeeper-opstelling ook moge zijn, het komt er op neer dat een aantal instanties die een sluiswachterfunctie kunnen vervullen, waaronder de media, vandaag een vrijere rol opeisen bij het bepalen van de publieke en politieke agenda's. Daardoor lijken de traditionele collectieve actoren zoals sociale organisaties en politieke partijen hun greep op de politieke agenda voor een stuk te verliezen; ook buiten hen om komen thema's op de politieke agenda. Andere thema's die niet op de traditionele breuklijnen liggen en die vroeger niet gepolitiseerd werden en tot de privésfeer bleven behoren, komen nu de politieke agenda bevolken en politieke aandacht opeisen. Zo komen we onvermijdelijk uit bij het klassieke probleem van de overbelasting of overvraging van het politieke systeem en de kwestie van complexiteitsreductie. Nemen die nieuwe instanties die mediatiefunctie even 'goed' waar als de traditionele vertalers? Dat premier Dehaene na de Witte Mars kloeg over de afwezigheid van bruikbare interfaces om zulk breed en diffuus ongenoegen bij de bevolking naar de politiek toe te spelen, om de mediatie tussen burgers en politiek te bemiddelen, is daarvan een aanduiding. Is de consequentie van de mediatie door het virtuele media-middenveld niet dat sommige thema's worden opgepikt en opgewerkt tot politieke materie maar even snel terug terzijde geschoven worden en zonder pardon terug naar af worden gestuurd? Is zulke mediatie niet per definitie vluchtig, efemer en onbetrouwbaar? En: als de media zo'n grote rol spelen in het politiserings- en toegangsproces, zijn ook zij dan niet enige democratische verantwoording verschuldigd of is hun commerciële reflex, zonder het te willen, ook een democratische reflex?

4. TOT SLOT: DE POLITIEKE GEVOLGEN VAN DE VERSCHUIVENDE GRENZEN TUSSEN PRIVÉ EN PUBLIEK

In dit artikel gingen we na hoe en waarom privé-verdriet wordt gepolitiseerd. We hebben proberen aan te tonen dat er goede redenen zijn om te veronderstellen dat de zaak-Dutroux geen unicum is. We argumenteerden dat het plausibel is dat in de toekomst wel vaker zulke 'privé-onderwerpen' op de publieke en politieke agenda's zullen terechtkomen. We presenteerden empirisch materiaal dat deze gedachte moet onderbouwen en formuleerden, ter verklaring, een aantal hypothesen die samen een onderzoeksagenda vormen. In dit afsluitende deel proberen we, in plaats van deze inzichten nog eens samen te vatten, een aantal mogelijke politieke gevolgen van deze verschuivende grenzen tussen privé en publiek in kaart te brengen.

Een eerste punt waarop we de aandacht zouden willen vestigen, is dat het verschuiven van de grenzen tussen privé en publiek natuurlijk ook consequenties heeft voor de personen die 'hun' privé-emotie en privé-verdriet tot het voorwerp van politiek maken. Het eigenhandig publiek maken van de eigen privé-sfeer komt dikwijls als een boemerang terug bij de betrokkenen. Ze worden publieke figuren die nog ingrijpender 'publiek' zijn dan de erkende en traditionele publieke figuren zoals politici en vakbondsleiders. Gezien ze - anders dan de traditionele publieke figuren - vanuit hun privé-leven appelleren aan de publieke sfeer wordt hun gehele privé-leven, en niet alleen dat deel dat ze zelfs als een politiek probleem naar voren schoven, publiek domein. De poreuze grens tussen privé en publiek lekt dus in twee richtingen. De ouders Russo en Lejeune zetten in het voorjaar van 1997 een stap achteruit, juist omdat ze de druk op hun privé-leven niet meer aankonden (Walgrave & Rihoux, 1997). Hen werd bijvoorbeeld kwalijk genomen dat ze een nieuwe auto kochten in die donkere periode, dat ze op vakantie gingen uitgerekend op het moment dat de parlementaire onderzoekscommissie haar resultaten bekend maakte. Dat Paul Marchal in beschonken toestand met zijn auto van de weg raakte, was groot nieuws in sommige kranten, net zoals de 'beschuldigingen' dat de ouders hun andere kinderen verwaarloosden. Zulke weetjes of speculaties over de traditionele publieke figuren, zouden de krantenkolommen niet halen. Het etaleren van het privé-leven en vanuit de privésfeer aan politiek doen, mag dan een krachtig gegeven zijn dat legitimiteit verschaft, het zet dat privé-leven onder zware druk.

Maar er is meer: door de oprichting van de PNPb zette Paul Marchal de politieke stap naar het publieke domein. Dat betekent echter dat hij een groot stuk van zijn legitimiteit, spreekrecht en overtuigingskracht als ouder van An en slachtoffer van Dutroux verliest. Marchal wordt op de eerste plaats een politicus, min of meer zoals alle anderen, en zal ook zo benaderd worden. Kranten, televisie en radio zullen Marchal niet meer te pas en te onpas aan het woord laten, hem rustig zijn diepmenselijk verhaal laten doen maar zijn verschijning timen en hem kritisch aan de tand voelen. Door 'in de politiek te gaan' verliest Marchal zijn stapje voor op de

anderen, staat zijn authenticiteit en integriteit niet meer buiten kijf en taant zijn slachtofferscharisma.

Een tweede punt betreft de vraag wat er met deze nieuwe thema's kan gebeuren, eens ze de politieke agenda bereiken. We hadden het er eerder al over dat het Belgische politieke bestel in het verlengde van de zaak-Dutroux geconfronteerd wordt met nieuwe actoren, die niet helemaal vergelijkbaar zijn met traditionele sociale organisaties of politieke partijen. We hadden het over de afwezigheid van geschikte interfaces die een mediatiefunctie kunnen vervullen. Het is duidelijk dat zulks een behoorlijke belasting voor het politieke systeem betekent. Het probleem houdt daarbij evenwel niet op. De vraag is ook of de modellen van conflictbeheersing en probleemoplossing die in dit land werden ontwikkeld, bruikbaar zullen zijn ten aanzien van de nieuwe thema's en actoren (Stouthuysen, 1997). Het Belgische politieke systeem werd wel vaker als een pacificatiedemocratie getypeerd. Pacificatie betekent niet alleen overleg, maar ook dat er vermeden wordt dat er uitkomsten totstandkomen waarbij er winnaars en verliezers zijn. Het Belgische overlegstelsel behaalde zijn beste resultaten daar waar compromissen mogelijk waren. Sommige beleidsterreinen - de traditionele sociaal-economische materies, bijvoorbeeld - lenen zich beter tot vergelijking en verdeling dan andere. Het hoeft geen toeg dat strijdpunten met een hoog emotioneel of symbolisch gehalte zich niet zo gemakkelijk in compromissen zullen laten vatten. Ook dat werd duidelijk in het verlengde van de zaak-Dutroux. Niet alleen blijkt het zeer moeilijk om de nieuwe actoren aan de onderhandelingstafel te krijgen, bovendien worden pogingen om problemen 'af te kopen' - met als voorbeeld de oprichting van een 'Europees Centrum voor de Vermiste Kinderen' - niet als legitiem ervaren. Misschien raken we met het verschuiven van de grenzen tussen privé en publiek ook aan de grenzen van het Belgische overlegmodel.

Een laatste punt betreft de vraag of er, naarmate de grenzen tussen privé en publiek verschuiven, ook geen risico bestaat voor een inflatie van emoties. Emoties laaien snel op, maar ebben na verloop van tijd ook weer weg. Emoties alleen vormen dan ook geen voldoende basis om een mobilisatiecampagne te dragen of een politiseringsproces op gang te brengen. Wél blijken strijdpunten met een sterke emotionele lading makkelijker een aantal drempels te kunnen overschrijden. De vraag is evenwel of er na verloop van tijd ook geen slijtage gaat optreden. Of er, met andere woorden, niet steeds heviger emoties zullen moeten worden opgeroepen om een zelfde effect te bereiken.

Op al die vragen moeten we spijtig genoeg het antwoord schuldig blijven. Hier wreekt zich de rationalistische bias van de bestaande literatuur omtrent mobilisering en politisering. De afgelopen decennia hebben sociologen en politicologen heel wat kennis verworven omtrent de onvermijdelijke kosten- en batenoverwegingen die achter elke vorm van collectieve actie schuilgaan. De rol van emoties, van identificatie, van symbolen, van alles wat zich aan de nuts calculus onttrekt, bleef

onderbelicht. Dat is vermoedelijk dan ook het terrein waarop in de komende jaren de meest interessante nieuwe inzichten mogen worden verwacht.

VOETNOTEN

- (1) We nemen de lotgevallen van de families Russo en Lejeune als enig voorbeeld, maar zien heel wat parallellen met het wedervaren van de Marchals, zoals Paul Marchal het zelf neerschreef (Marchal, 1997).
- (2) Interview met Gino en Carine Russo afgenomen door Stefaan Walgrave en Benoît Rihoux op 9 december 1997 in Grâce-Hollogne. Alle citaten van Gino en Carine Russo zijn afkomstig uit dit interview. Er zal dan ook niet steeds opnieuw naar gerefereerd worden.
- (3) De 'b.a.-ba' is een Franse uitdrukking die zoveel betekent als: 'het abc, de grondslag.'
- (4) We beseffen dat een volledige media-analyse ook radio en TV zou moeten omvatten. We beperken ons om praktische redenen evenwel tot een analyse van de kranten. Het is in de literatuur echter nog geen uitgemaakte zaak of audio-visuele dan wel de geschreven media het meeste impact hebben op politieke opvattingen en gedragingen.
- (5) Daarover wordt uitgebreid gerapporteerd in Walgrave en Manssens, 1998. Voor meer details verwijzen we naar die publicatie.
- (6) We gebruiken de commentaarstukken van Yves Desmet in *De Morgen* als voorbeeld omdat *De Morgen* en Desmet in deze kwestie als de vermoedelijk belangrijkste opinieleiders hebben gefungeerd. Hetzelfde punt zou kunnen gemaakt worden aan de hand van de commentaarstukken in de andere kranten.
- (7) Over de heikele kwestie of de bevolking de media hebben gevolgd of dat eerder het omgekeerde het geval was - dat de media inspeelden op de sterk getroffen bevolking - spreken we ons hier niet uit. Voor enkele bedenkingen daarover, zie: Walgrave & Manssens, 1998.

BIBLIOGRAFIE

- BECK, U. (1997), *De wereld als risicomaatschappij, Essays over de ecologische crisis en de politiek van de vooruitgang*. Amsterdam: De Balie.
- BERGER, P., B. BERGER & H. KELLNER (1973), *The Homeless Mind. Modernisation and Consciousness*. New York: Vintage Books.
- BILTEREYST, D. & R. VAN GOMPEL (1998), 'Pers op zoek naar burger en consument', *Samenleving en Politiek*, 5 (4): 4-13.

- BLOMMAERT, J. (1998), 'Onze Clinton. Over politieke communicatie, publieke opinie en de kloof', *Samenleving en Politiek*, 5 (4): 33-40.
- DE SWAAN, B. (1994), 'Identificatie in uitdijende kring', *Amsterdam Sociologisch Tijdschrift*, 20: 6-24.
- DE TOCQUEVILLE, A. (1992), *De la démocratie en Amérique*. Oeuvres, volume 2, Parijs: Gallimard Bibliothèque de la Pléiade, (oorspronkelijk gepubliceerd in twee delen, 1835 en 1840).
- EASTON, D. (1965), *A Systems Analysis of Political Life*. Chicago: Chicago U.P.
- FUREDI, F. (1997), *Culture of Fear. Risk-taking and the morality of low expectation*. London: Cassel.
- FUREDI, F. (1998a), 'New Britain: A nation of Victims', *Society*, 35 (3): 80-85.
- FUREDI, F. (1998b), *Victim Society*. London: Cassel (in druk).
- GEUDENS, H., W. SCHELKENS & L. WALGRAVE (1997), *Op zoek naar een herstelrechtelijk jeugdsanctierecht*. Rapport in opdracht van de minister van Justitie. K.U.Leuven, Onderzoeksgroep Jeugdcriminologie: Leuven.
- HALL, S. (1983), *The Politics of Thatcherism*. Londen: Verso.
- HOOGERWERF, A. (1987), 'De levensloop van problemen: definiëring, precisering en oplossing', *Beleidswetenschap*, 1: 159-181.
- LAGROU, L. (1989), 'Zelfhulpgroepen: een alternatief voor professionele psychotherapie?', pp. 259-270, in: VERTOMMEN, H. et al. (eds.), *De relatie in therapie*. Leuven: Universitaire Pers.
- LENSKI, G. (1967), *Power and Privilege. A Theory of Social Stratification*. New York: McGraw-Hill.
- LENSKI, G., J. LENSKI & P. NOLAN (1991), *Human Societies. An Introduction to Macrosociology*. New York: McGraw-Hill.
- MARCHAL, P. (1997), *Op zoek naar An en Eefje*. Antwerpen: Hadewijch/Fontein.
- MASLOW, A.H. (1974), *Psychologie van de wetenschap*. Rotterdam: Lemniscaat.
- MICHIELSENS, M. & A. TEN BOOM (1998), 'Slachtoffers op het televisienieuws', in: MICHIELSENS M., M. BILLET, S. SPEE & D. MORTELMANS (eds.), *Vrouwen en media* (in druk).
- PETERS, T. & J. GOETHALS (1996), *De achterkant van de criminaliteit*. Leuven: Universitaire Pers.
- SCHNEIDER, J.W. (1985), 'Social Problems Theory: The Constructionist View', *Annual Review of Sociology*, 11: 209-229.
- STOUTHUYSEN, P. (1992), *In de Ban van de Bom. De politisering van het Belgisch veiligheidsbeleid, 1945-1985*. Brussel: VUBPress.
- STOUTHUYSEN, P. (1993), *Alexis de Tocqueville: Over de Democratie in Amerika*. Leuven/Amersfoort: Acco.
- STOUTHUYSEN, P. (1997), 'De nieuwe burgers en de oude politiek', pp. 51-76, in: ELIAERTS, C. (ed.), *Kritische reflecties omtrent de zaak-Dutroux*. Brussel: VUBPress.
- VAN STOKKOM, B. (1997), *Emotionele democratie. Over morele vooruitgang*. Amsterdam: Van Gennep.

- VERSTRAETEN, H. (1997), 'De zaak-Dutroux: de media tussen publieke sfeer en markt', pp. 77-94, in: ELIAERTS, C. (ed.), *Kritische reflecties omtrent de zaak-Dutroux*. Brussel: VUBPress.
- WALGRAVE, S. & B. RIHOUX (1997), *Van emotie naar politieke commotie. De Witte Mars een jaar later*. Leuven: Van Halewyck.
- WALGRAVE, S. & J. MANSSENS (1998), 'De Witte Mars als product van de media', *Sociologische Gids* (verschijnt oktober 1998).
- WALGRAVE, S. & B. RIHOUX (1998), 'De Belgische 'witte golf': voorbij de sociologische bewegingstheorie', *Sociologische Gids* (verschijnt oktober 1998).
- WALGRAVE, S., P. VAN AELST & M. SUETENS (1998), 'Van witte beweging naar slachtofferbeweging. Van 300.000 naar 30.000: de Tweede Witte Mars', *Samenleving en Politiek*, 5 (5): 35-41.